

MORÁLNÍ IMAGINACE V APLIKOVANÉ ETICE – PŘEHLED KLÍČOVÉ LITERATURY PUBLIKOVANÉ V LETECH 2010 AŽ 2023

Daša Dologhová
Univerzita Karlova, ČR

DOLOGHOVA, D.: Moral imagination in applied ethics – a review of key literature published between 2010 and 2023.

Philosophica Critica, vol. 9, 2023, no. 1, ISSN 1339-8970, pp. 45-65.

The survey article text provides an overview of the key literature on the topic of moral imagination and its role in applied ethics. The paper concentrates on literature – academic papers and books – mostly published between 2010 to this date. Moral imagination is thematized across various areas of applied ethics, but its widest use is shown by business ethics, bioethics and lately cyberethics. The presented overview of recent publications shows that individual subdisciplines of applied ethics emphasize different aspects of moral imagination, depending on the focus of individual branches. Despite several empirical studies conducted, moral imagination remains more of a theoretical concept. However, especially in the area of the development of modern technologies, voices demanding its application in solving ethical dilemmas with potentially far-reaching consequences for humanity, are increasingly being heard.

Keywords: applied ethics – ethical decision making – ethical dilemma – moral imagination

Úvod

Pojem morální imaginace, či morální představivost, není vyhrazen pouze oboru aplikované etiky, nýbrž je jeho použití rozšířeno i v jiných oblastech lidské činnosti. S odkazy na ní se lze setkat, mluví-li se o každodenním

rozhodování jednotlivců, o politice a narazíme na ní i v diskuzích o optimálním nastavení systému zdravotní péče.¹

Podobnou různorodost v používání tohoto pojmu lze sledovat i v rámci samotného oboru aplikované etiky. Nejsystematičtěji je koncept morální imaginace propracovaný v podnikatelské etice, a to zejména díky pracím Patricie Werhane.² Krom podnikatelské etiky s pojmem morální imaginace pracuje rovněž bioetika, etika sociální práce i velice aktuální kyberetika či etika umělé inteligence. Okrajově je tematizována také v oboru environmentální etiky, etiky právnických profesí a mediální etiky.

Cílem tohoto textu je poskytnout přehled klíčové recentní odborné literatury zabývající se morální imaginací v kontextu aplikované etiky. Předkládaná studie kategorizuje vybranou literaturu do tří hlavních oblastí. Za prvé se věnuje otázce, jakými individuálními předpoklady disponuje jednotlivec uplatňující morální imaginaci při uvažování o etických dilematech. Za druhé budou zkoumány specifika zaměstnání a organizační kultury, které umožňují rozvíjet morální imaginaci u zaměstnanců při výkonu práce. Třetí, nejrozsáhlejší část, zkoumá možnosti zapojení morální imaginace do etické rozvahy dle jednotlivých oborů aplikované etiky.

I Metodologie

Pro účely sestavení přehledu literatury byla formulována následující otázka: „*Jakou roli hraje morální imaginace v procesu rozhodování v rámci současné aplikované etiky?*“ Vyhledávání v centrálním vyhledávací Univerzity Karlovy UKAŽ v březnu 2023 s použitím klíčového slova „moral imagination“ vygenerovalo 365 115 výsledků. Po omezení se na předmět Ethics se počet výsledků zredukoval na 16 059. Následně byl aplikován filtr Datum v rozmezí "2010–2023" a filtr Druh dokumentu "články, kapitoly knih, knihy, články ve zpravodaji, sborníky z konference". Počet výsledků po zadání všech zmíněných filtrů byl 10 537. V březnu 2023 byla rešerše provedena i ve vyhledávací Google Scholar. Pro vyhledávání byla použita přesná fráze „moral imagination“, přičemž období vyhledávání bylo omezeno na roky 2010 až 2023. Přibližný počet vygenerovaných výsledků

¹ Viz Schwartz a Hoffman (2017)

² Její dílo bylo základem pro další výzkumy v oblasti etiky, představitosti a fungování organizací. Viz Rozuel (2012)

byl 18 000. Předkládaný přehled zahrnuje odborné texty jak teoretického, tak empirického zaměření. Velké množství vyhledaných zdrojů se týkalo témat, které diskutovaly využití morální představitivosti ve výuce aplikované etiky, případně se zabývaly způsoby, jak morální představitivost kultivovat. Ačkoli by poznatky z těchto zdrojů byly užitečné pro celkový obraz o tom, jak se s morální imaginací v rámci aplikované etiky pracuje, tak vzhledem k tomu, že se tyto články svým tématem odchylovaly od původně stanovené otázky, nebyly tyto zdroje do přehledu zahrnuty.

II Co je morální imaginace?

Jak bylo zmíněno v úvodu, morální imaginace získala důležitost na poli aplikované etiky díky pracím Patricie Werhane. Ta chápe morální imaginaci, jako „schopnost porozumět konkrétnímu kontextu nebo souboru činností z různých perspektiv, nalézání nových možností jednání nezávislých na původním kontextu a vyhodnocování těchto možností z morálního hlediska“ (Werhane, 1999). Navazuje přitom na díla Adama Smithe, Immanuela Kanta, Nussbaum (1990), Kekese (1991), zejména však Johnsona (1993). Jak uvádí ve své knize (1999), jejím cílem bylo zjistit, proč se jinak slušní manažeři účastní morálně pochybného jednání, a proč úspěšné firmy často ignorují morální důsledky svého jednání. Po rozboru několika příkladů morálních pochybení firem dochází k závěru, že neznalost etiky ze strany manažerů není adekvátním vysvětlením těchto prohřešků, nýbrž že jsou mimo jiné zapříčiněny i nedostatkem morální imaginace.³ Ačkoli v současném odborném diskurzu neexistuje shoda na jednoznačné definici morální představitivosti, lze za klíčové označit tyto tři aspekty: (1) pochopení a přeformulování problematické situace z jiného než stávajícího kontextu, (2) představení si všech možných alternativ (jednání či nejednání), včetně jejich důsledků, (3) aplikování morálního hodnocení na tyto různé alternativy za účelem identifikování nejjví přijatelného (eticky správného) jednání (Schwartz, 2013).

Spíše než charakterová vlastnost či zvláštní schopnost jedince se tak morální imaginace chápe jako jedinečný kognitivní proces uplatňovaný při

³ Komplexní pohled na dílo P. Werhane poskytuje publikace Bevan, Wolfe a Werhane (eds.) (2018). Ta se krom jejího pojetí morální imaginace zabývá i kritikou lineárního pojetí podnikatelské etiky a rozebírá pojem mentálních modelů či systémového myšlení.

rozhodování. Nejedná se přitom o proces automatický, nýbrž o vědomý a dobrovolný kognitivní proces, jenž je v diskreci jednotlivce. Lze ji tedy selektivně uplatňovat při jednotlivých rozhodnutích (Whitaker and Godwin 2013). Tento fakt přitom Schwartz (2017) považuje za příčinu toho, že morální imaginace není častým předmětem empirických výzkumů o etickém rozhodování. Další důvody toho, že morální imaginace *per se* není častým předmětem empirických zkoumání (Yang, 2013; Schwartz, 2017) je, že koncepce morální imaginace pochází z filozofie, zatímco většina empirických výzkumů využívá poznatky společenských věd jako psychologie či sociologie (Yang, 2013). Výrazným problémem je i již výše zmíněný nedostatek jednoznačného vymezení morální imaginace v odborné literatuře (Caldwell a Moberg, 2007).

Řešení etických dilemat v rámci aplikované etiky s sebou nutně přináší i otázku vztahu morální představitosti a etických teorií. Na jedné straně se lze setkat s názory, které představitost a etické teorie vnímají jako vzájemně nekompatibilní přístupy k řešení etických problémů (srov. např. Johnsonova „*Moral Law Folk Theory*“ zahrnující židovsko-křesťanskou tradici, kantovskou etiku, utilitarismus a další „absolutistické“ teorie), na straně druhé panuje přesvědčení, že žádné etické rozhodnutí (včetně použití některé z etických teorií) není bez morální imaginace možné (Freeman, 2018).

Jednání jednotlivců (a firem) je vždy zasazeno do určité sociální reality a zasahuje do různých, často velice odlišných společenských kontextů. Tyto přesahy můžou otevírat složité etické problémy, jež nelze bez dalšího vyřešit pouhou aplikací existujících pravidel či jakýchsi "obecných pravd" (Hargrave, 2016). V případě komplexních etických problémů obecné normy jednání nejenže nenabízí aktérům žádné vodítko, nýbrž tím, že navrhuje pouze částečná či rozporuplná řešení, jsou často samotnou příčinou etických dilemat. Naproti tomu morálně imaginativní přístup vnímá etické rozhodování jako situovanou aktivitu, která je s to zohlednit praktické nároky dané situace (Moberg and Seabright 2000) a neredukuje se na neflexibilní aplikaci univerzálních norem. Morální představitost používání norem a pravidel neodmítá, ale hledí na ně jako na vylepšitelný nástroj tvorby individualizovaných významů situace (Fesmire, 2003; citované in Hargrave, 2016).

Jak argumentuje Johnson (2014), život staví člověka neustále před nové výzvy, jejichž adekvátní řešení vyžaduje víc než jen použití navykých

způsobů jednání či myšlení. Tím, že jedinec přemýšlí o etických problémech, přetváří svou zkušenost se světem. Etická rozvaha tak vede jednak k transformaci světa a – promění-li se v jejím důsledku i návyky a sociální vztahy jedince -, i k rekonstrukci lidské identity.

III Morální imaginace jako nástroj aplikované etiky

A. Individuální předpoklady

Otázkou, jaké vlastnosti či předpoklady charakterizují jedince zdatného v používání morální imaginace, se zabývá několik studií. Mahmood a Ali (2011) zkoumali vztah osobnostních rysů a morální imaginace. Dle jejich závěrů je morální imaginace pozitivně asociována se schopností empatie, jelikož empatičtí lidé mají větší tendenci vnímat utrpení lidí v problematické situaci, a dokážou tak lépe rozlišit její různé morální aspekty. Naproti tomu egocentričtí jedinci nedovedou kvůli přílišnému zaměření na vlastní prospěch adekvátně rozeznat problémy či potřeby jiných lidí, což má za následek snížení schopnosti identifikovat různá morální hlediska. Studie rovněž prokázala vztah morální imaginace a dogmatismu, když potvrdila hypotézu, že jedinci přesvědčení o nutnosti podřídit se autoritě (např. náboženské, státní) nedisponují divergentním myšlením a schopnost jejich představivosti je tudíž omezena. Studie rovněž potvrdila, že schopnost dosáhnout shody při řešení nějakého problému tak, aby toto řešení bylo oboustranně výhodné, přímo koreluje se schopností morální imaginace. Skutečnost, že u jedinců disponujících morální představivostí existuje větší pravděpodobnost dosažení vzájemně výhodných řešení, potvrdila i studie Godwin (2015).

Jedinci, kteří jsou citlivější k morálním otázkám, vnímají a přemýšlejí o morálních aspektech ve svých každodenních zkušenostech, dokážou lépe rozeznat různé možnosti jednání v konkrétní situaci (Whitaker and Godwin, 2013). Není to však pouze morální citlivost, či pozornost (*moral attentiveness*), u které byla prokázána pozitivní asociace s morální imaginací. Autoři studie potvrdili, že i kreativita má nejenže pozitivní vliv na morální imaginaci, nýbrž také posiluje spojení mezi morální pozorností a morální imaginací.

Rovněž Hargrave dovozuje (2016), že morální citlivost není jedinou podmínkou nezbytnou pro morální imaginaci. Stejně potřebnou se jeví i způsobilost rozeznat kontextu, ve kterém jedinec jedná, a dále jeho politické a sociální dovednosti. Hargrave rozlišuje šest různých přístupů k morální imaginaci, přičemž každý z nich otevírá jiné pole možností jednání

v dané situaci. Základem této typologie je tvrzení, že morálně imaginativní jedinec rozumí pravidlům situace (sociální konstrukce neuspokojeného etického nároku) a své pozici v dané situaci (moc, kterou jedinec disponuje). Každý z identifikovaných typů morálně-imaginativního jednání (kreativita, nátlak, kompromis, koalice, souhlas, spolupráce) je efektivní za jiných okolností. Na rozdíl od většiny literatury zabývající se charakterem morální imaginace Hargrave naznačuje, že za jistých podmínek bude morálně imaginativní jedinec uplatňovat v řešení etických problémů direktivní, až diktátorský přístup. Hargraveova typologie je prvním systematickým pokusem charakterizovat jednání tvořící morální imaginaci spolu s podmínkami, za kterých se toto jednání uplatní.

Rozuel (2012) nahlíží na morální imaginaci jako na důležitý prvek ovlivňující naše rozhodování, jehož kvalita významně závisí na stavu psychické rovnováhy. Dle jejího tvrzení je rozvinutá morální představitost založena na zdravé psychice, kterou lze udržovat pomocí technik aktivní představitosti (resp. jiných podobných činností). Jak autorka dovozuje, je práce s vlastní psychikou zvláště nezbytná pro pracovníky na vedoucích pozicích, aby si ujasnili své morální hodnoty a schopnosti a rozvíjeli etickou integritu. Manažeři a lídři by měli aktivně pracovat se svým nevědomím, aby pochopili hlubší mechanismy ovlivňující jejich rozhodování a chování. Zodpovědně jednající osoby nedisponují pouze racionálním přemýšlením, ale charakterizuje je i nápaditost a přemýšlivost, schopnost používat intuici a pracovat s pocity a vjemy nad rámec racionálního myšlení. Stejně tak je důležitá i vůle zpochybňovat zavedené normy, nezdají-li se adekvátními (Rozuel, 2016).

Otázkou, zda existují rozdíly v používání morální imaginace u genderu, se zabývá Yurtsever (2010). Vychází přitom z feministických teorií, které zdůrazňují rozdíly ženské a mužské morálky a vyzdvihují aspekty, které ženy v rámci procesu etického rozhodování vnímají jako zvláště relevantní. Dle výsledků studie ženy používají morální imaginaci častěji než muži – a to ve všech jejich formách (reproduktivní, produktivní i kreativní). Studie dále potvrdila, že ženy vykazují větší tendenci rozumět kontextu z různých perspektiv a přeformulovat problém z různých hledisek. Jejich přístup spočívající ve vyvažování různých zájmů klade důraz na spravedlnost v sociálních vztazích. Ženy mají rovněž tendenci rozvíjet nové možnosti řešení situace, které jsou morálně oprávněné ve vztahu k osobám mimo organizaci.

Naopak, studie Yang (2013) rozdíly v používání morální představitosti u žen a mužů nepotvrdila. Yang (2013) formulovala hypotézu, že vzhledem k tomu, že je morální imaginace založena na inovaci a překonávání toho, co je dáno, měla by proaktivní osobnost disponovat vyšší mírou morální imaginace. To však bylo prokázáno pouze u jedinců se silnou morální identitou.

B. Morální imaginace v organizační kultuře a zaměstnání

Morální imaginace není pouze záležitostí individuálních rozhodnutí, ale uplatňuje se i na úrovni organizace jako celku (Werhane, 1999). To, jakým způsobem se organizace staví k prosazování etických hodnot, má významný vliv na chování jejích zaměstnanců (Moberg a Caldwell, 2007). Jedinci vystavení etické kultuře v zaměstnání vykazují vyšší schopnost morální imaginace než jedinci, kteří takové kultuře vystaveni nejsou. Nicméně, zaměstnanci se silnou morální identitou jsou etickou kulturou v organizaci ovlivněni méně ve srovnání se těmi zaměstnanci, jejichž identita není založena na definování sebe sama skrze morální hodnoty (Moberg a Caldwell, 2007).

Organizace může vytvářet prostředí podporující morální představitost zaměstnanců různými způsoby. Odkazujíc zejména na zmíněnou studii Moberga a Caldwell (2007) a Moberga and Seabrighta (2000), identifikuje Roca (2010) dva klíčové elementy upřednostňované organizačními kulturami podporujícími morální imaginaci svých zaměstnanců – etiku a komunitu. Roca navrhuje, aby firmy využívaly narativy pro navození inkluzivního a empatického chování svých zaměstnanců, jelikož narativy prohlubují vědomí o vlastních morálních konfliktech i konfliktech jiných lidí, posilují vnímavost vůči pocitům a názorům druhých a otevírají prostor pro dialog zahrnující různé perspektivy. Roca (2010) dále upozorňuje na důležitost obsahového nastavení samotné práce a souvisejících kompetencí. Fragmentárnost a autonomie rozhodování přímo souvisí s možností uplatňovat morální imaginaci v zaměstnání. Příliš fragmentární práce je monotónní, potlačuje myšlení a představitost a současně skrze sociální distanci vede k izolaci a vyloučení ze sociálních skupin. Tento typ práce znemožňuje zaměstnancům vnímat vlastní přispění komunitě a osobní zodpovědnost. Samostatná práce, při níž je zaměstnanec konfrontován s morálními dilematy a má možnost rozhodovat, je základním předpokladem pro rozvoj morální představitosti na pracovišti. Pracovní náplň je proto třeba koncipovat tak, aby za její výsledky nesli

zaměstnanci odpovědnost, a aby byli schopni identifikovat a ohodnotit své vlastní přispění komunitě.

Schopnost aplikovat různé morální koncepty na situaci etického dilematu se zvyšuje spolu s rostoucí účastí na různých sociálních praktikách. Nelze však bez dalšího tvrdit, že člověk schopný řešit etické problémy v osobním životě, bude s to vypořádat se s morálními dilematy i v podnikání (Ciulla, 2020). Pro posílení této schopnosti je dle Ciully potřebné zahrnout do podnikatelského vzdělávání humanitní vědy. Ty totiž rozvíjejí kritický pohled a kreativní jednání, které mají na rozdíl od etických teorií či hodnot potenciál změnit nefungující podnikání. Problémy nelze řešit jinak než otevřeností a kreativitou. Proto společnosti, které sice chtějí eticky jednat s zaměstnanci, ale současně s tím i *"business as usual"*, se budou potýkat s neúspěchem.

Propojení etiky a kreativity na organizační úrovni se věnují také Mnistri a Wasieleski (2020). Ve své studii se zabývají otázkou, jaké organizační a individuální faktory přispívají k organizační kreativitě, která je současně i morálně (eticky) orientovaná. Dle jejich závěrů existuje v pracovním prostředí firem, jež kladou důraz na péči a nezávislost svých zaměstnanců, větší pravděpodobnost zapojení morální představitivosti ve srovnání s pracovním prostředím, které je primárně řízeno pravidly, kodexy chování, příp. ve firmách, které kladou důraz především na prosazení vlastních (zejména finančních) zájmů. Morální imaginaci jednotlivců tak přímo ovlivňuje typ pracovního prostředí. Autoři studie dovozují, že pracovní prostředí má být strukturováno a organizováno tak, aby se jednotlivci mohli svobodně vyjadřovat a uplatňovat svou kreativitu bez jakéhokoli strachu z postihu. Pro podporu morální organizační kreativity je nezbytné učinit z kreativity a morálních zásad hodnoty sdílené celou organizací.

Karakas et al. (2017) využili koncept morální imaginace v souvislosti se zkoumáním cností uplatňovaných při řízení organizace. Na základě identifikovaných cností (integrita, náklonnost, píle, inspirace, moudrost, důvěra, vděčnost, spravedlnost a harmonie) rozlišili celkem devět forem morální imaginace. Současně s nimi identifikovali devět metafor, které se používají pro popis ideálně fungující organizace – dobře fungující (*well-oiled*) systém, intimní rodina, prohlídka talentů, umělecká dílna, lidský mozek, úzce propojená komunita, herní prostor, soudní síň a kulatý stůl. Výsledky jejich studie rovněž naznačují, že určité soubory ctností (resp.

určité formy morální imaginace) jsou vhodnější pro určitá odvětví a organizační kontexty. Širší přínos morální představitivosti než jen podpoření etického rozhodování firmy naznačuje rovněž Preti (2014), když tvrdí, že skrze uplatňování morální imaginace dochází ke kultivování samotného charakteru jednotlivých lídrů a to tím, že své hodnoty přeorientují z osobního prospěchu směrem k cílům a účelům vedoucím k lidskému rozvoji. Tato osobnostní transformace následně pozitivně ovlivňuje i další podnikatelské aktivity společnosti.

Významný způsob přemýšlení o morální imaginaci představuje Rendtorff (2020), který poukazuje na analogii koncepce morální imaginaci v podnikové etice u Werhane s reflexemi Hannah Arendtové. Dle Rendtorffa Werhane přenesla politický koncept morálního myšlení Arendtové do vztahu etiky a ekonomie. Odkazuje zde zejména na stanovisko Arendtové, podle kterého pouze osobní odpovědnost jednotlivců, jejich morální citlivost a schopnost vlastního kritického úsudku může ochránit lidskost a lidskou důstojnost v organizacích, byrokraciích a dalších podobných strukturách. Jak dovozuje Rendtorff, obdobně i Werhane ve svých pracích opakovaně apeluje na zapojení morální imaginace s cílem překonat morální zaslepenost a bezmyšlenkovitost v rámci organizačního rozhodování.

Werhane et al. (2011) se rovněž zabývali problémem poslušnosti vůči autoritám. Analýzou Milgramova experimentu dospěli k závěru, že způsob, jakým byl tento experiment koncipován (přítomnost autority, odvolávání se na vědecký účel experimentu a celková situace, ve které se účastníci nacházeli), vytvořil prostředí omezeného vědomí, tzv. slepá místa, která podporovala poslušnost vůči autoritě a vylučovala možnost položení si otázky, zda svým jednáním účastník neškodí jinému člověku. Jinými slovy, bylo vytvořeno prostředí znemožňující použití morální imaginace. S podobným jednáním, dovozují autoři, se lze setkat i v podnikatelském prostředí, např. není-li jedinec schopen vzít v potaz morální důsledky svých rozhodnutí v důsledku používání úzkých nebo zaslepených mentálních modelů, či není-li ochoten zpochybnit rozhodnutí nadřazených z morálního hlediska. Jak dovozují autoři článku, jsou tyto chyby sice napravitelné, ale pouze s obtížemi. Za možné řešení považují propojení modifikovaných mentálních modelů a rozvolněného vnímání (*unbinding of awareness*).

C. Role morální imaginace v etickém uvažování a rozhodování

Ačkoli není pochybností o tom, že morální imaginace ovlivňuje etické uvažování a rozhodování, otázkou zůstává, do jaké míry. Rozhoduje-li se

jedinec mezi řešením morálně správným a zjevně nemorálním (např. krádež z rozmaru), není morální imaginace tím rozhodujícím elementem (Kidder, 1995 citováno in Schwartz, 2013). Morální imaginace nabývá relevantnosti v situacích skutečných etických dilemat, pro které neexistuje jednoznačné etické řešení. Jelikož je v souvislosti se zkoumáním etických dilemat aplikované etiky vhodnější mluvit o jejích jednotlivých subdisciplínách⁴, je následující souhrn publikované literatury rozčleněn dle samostatných oborů.

Bioetika a etika sociální práce

S ohledem na závažnost důsledků rozhodnutí je zejména v bioetice důležité přemýšlet o tom, jaké faktory či implicitní návyky omezují naši schopnost eticky uvažovat. Gabriel (2017) se ve svém článku věnuje potřebě rozšířit morální představivost genetických poradců při provádění prenatalních testů. Snížení-li se skrze morální imaginaci zaujatost vůči lidem se zdravotním postižením, umožní to dle Gabriel poskytování nedirektivního stylu poradenství těhotným ženám. To ve výsledku povede k posílení principu autonomie ženy ve vztahu k rozhodování o případné interupci geneticky postiženého plodu.

V podobném smyslu poukazuje Jennings a Dawson (2015) na přínos solidarity v morální imaginaci. Solidaritu přitom definují jako morální praxi, která je zásadní pro sociální a kulturní strukturu fungujícího vztahu. Je nezbytná pro udržení kontroly nad touhou po moci a zabraňuje iluzi, že lidé jsou strůjci vlastního bytí. Autoři připomínají strukturální kontext individuální svobody jednání a funkční integrace, která je pro tuto svobodu nezbytná. Lékařský přístup zahrnující solidaritu umožňuje promítnout se do perspektivy pacienta a vnímat dosud neviděné souvislosti. Zdraví tak není chápáno jako výsledek osobního vítězství či šťastné náhody, ale jako něco vzájemného, cosi, co je tvořeno odpovědnou péčí a společným zájmem.

Morální představivost je klíčovým komponentem morálního jednání a péče orientované na člověka (Jantzen et al., 2023). Zvládnutí dlouhodobého soustředění se na potřeby pacienta a jeho rodiny v období vážné nemoci úzce souvisí se schopnostmi představit si situaci druhého a uvědomit si,

⁴ Nida-Rümelin (2005)

jakým chce člověk být. Jantzen et al. ale upozorňují, že vztah morálního jednání, morální imaginace a osobnosti může vážně narušit technická racionalita současného zdravotnictví. Zahrnutí morální představitosti do rozhodování o etických dilematech může pomoci v předcházení morálnímu distresu (Perry, 2011; Traudt a Liaschenko a Peden-McAlpine, 2006).

Z pohledu pacienta je morální imaginace důležitá při volbě způsobu, jak postupovat v případech zdravotních komplikací. Může se stát, že pacient přehodnotí (právě díky využití morální imaginace) své původní morální stanovisko a rozhodne se pro jiný, vzhledem k okolnostem eticky přijatelnější způsob řešení problému (Rommetveit et al., 2013).

Morální představitost a empatii, které jsou nezbytné pro překlenutí rozdílných hledisek ve vztahu lékař – pacient, lze posilovat i díky narativně zaměřené medicíně. Příležitost pro její využití představují etické konzultace jako služby poskytované lékařům, pacientům a jejich rodinám za účelem podpory při rozhodování etických dilemat (Audu et al. 2023). Stejně tak Bourgault a Vosman (2020) apelují na důležitost narativů při řešení etických otázek. Jak tvrdí, uvažuje-li jedinec o morálce, používá současně i imaginativní myšlení. Bez zahrnutí představitosti do procesu etického uvažování, by nebylo možné zaručit, že naše morální zkušenost povede k dobrému a spravedlivému řešení.

Winther-Lindqvist (2021) připomíná, že morální imaginace hraje ústřední roli i při vytváření a udržování standardů profesionální péče. Ve vztahu k profesionální péči o děti rozlišuje dva typy morální představitosti - první podporuje rozvoj empatie a uplatňují ji vychovatelé v konkrétní situaci tím, že svým jednáním odpovídají na momentální potřeby dětí. Druhý typ představitosti je naopak proaktivní a orientovaný do budoucna. Vychovatelé skrze něj berou v potaz motivaci a cíle dětí a spolupracují s dítětem na rozšiřování možností jeho vztahů a aktivit.

Podnikatelská etika

Problémy současného světa (jako jsou klimatická změny, ekologické škody, nestabilita finančních trhů či rozevírání nůžek mezi bohatými a chudobnými) jsou dokladem toho, že světu chybí moudří lídři (Waddock, 2014). Waddock chápe moudrost jako schopnost přemýšlet nad krátko – a dlouhodobými následky rozhodnutí a argumentuje, že o moudrosti lze mluvit, jsou-li přítomné tři komponenty: morální imaginace (rozeznání dobrého), systémové porozumění (pochopení pravdy) a estetická citlivost

(vnímání krásna). Poskytuje výčet konkrétních dovedností, které konstituují komponentu morální imaginace: 1) identifikace a zohlednění většího nebo společného dobra, 2) způsobilost zvažovat morální důsledky a dopady rozhodnutí nebo jednání na různé zúčastněné strany, 3) vědomí sebe sama a schopnost reflexe, 4) schopnost adekvátního jednání v situacích a 5) schopnost zaujmout perspektivu druhého. Ve svém textu se zabývá dopady, které má toto pojetí na vyučování budoucích lídrů, aby jejich rozhodnutí a činy byli moudré a etické.

Tezi, že odpovědné vedení je možné pouze za předpokladu využívání morální představitivosti, zastávají rovněž Pless et al. (2022). V centru jejich zkoumání stojí otázka, jak lídři řeší etická dilemata v rozvojových zemích. Navazující na Werhane používají morální imaginaci jako analytický nástroj pro pochopení názorových konfliktů dotčených stran. Výsledkem jejich analýzy je tvrzení, že instrumentální přístup zaměřený na organizační cíle (jako např. maximalizace zisků, realizace růstu a obchodní výkon, přičemž záležitostí netýkajícím se přímo podnikání věnuje jen malou nebo žádnou pozornost) je na morálně nižší úrovni ve srovnání s přístupem integrativním, jenž v sobě propojuje obchodní a společenské cíle. Morální imaginace, argumentují autoři, pomáhá rozvíjet integrativní přístup.⁵

V posledních letech sílí očekávání veřejnosti, že firmy budou dodržovat etické závazky vůči lidem, na které má jejich jednání dopad. Problém nastane v situaci, kdy se některé z očekávání veřejnosti změní a firma není s to s touto změnou udržet krok. Hargrave et al. (2020) rozlišují dva typy jednání manažerů. Manažeři používající konvenční, navyklý způsob chápání situací, vnímají změny v očekáváních etického jednání firmy ze strany veřejnosti jako hrozbu a reagují defensivně. Nevšimnou si měnící se společenské očekávání v době jejich dění, ale až v situaci, kdy jejich firma selhává v jejich plnění, a tudíž je klasifikují jako problémy. Jednají reaktivně a potřeby zainteresovaných stran začnou brát v potaz až v momentu, kdy tyto strany získají dostatečnou sílu potřebnou k ovlivnění firmy. Naopak, manažeři disponující morální imaginací vnímají ty samé změny jako

⁵ Na nepostradatelnost morální imaginace a odvahy v zahraničním obchodu, zejména při podnikání zemích, které vykazují nedostatky ve fungování státních institucí, či mají obtíže s vymáháním práva, poukazuje i De George (1993). Werhane (2015) vyzdvihuje jeho zdůrazňování etického přístupu k podnikatelské soutěži, jenž, jak se De George domnívá, bude v dlouhodobém horizontu prospěšný nejen pro firmu a její manažery, nýbrž i pro další zúčastněné strany.

příležitosti a řeší je proaktivním přístupem a zapojením dotčených stran. Autoři tak rozšiřují chápání morální představitivosti z původního nástroje na řešení izolovaných etických dilemat a zasazují ji do kontextu udělování smyslu situacím na úrovni organizací.

Na morální imaginaci jako na organickou součást rozhodování, zejména v kritických situacích, nahlíží McVea a Dew (2022). Imaginace je v jejich chápání normální reakcí na neustálý tok neočekávaných výzev a narušení inherentně přítomných ve světě. Vymezují se tím proti starším přístupům, které představitivost považovaly za zvláštní kategorií myšlení, jež je exogenní a předchází podnikatelskému či ekonomickému jednání, příp. je vyhrazena pouze kreativním oblastem jako např. umění. McVea a Dew představují morální imaginaci jako běžnou a základní součást podnikatelského charakteru a rozhodovacího procesu.

Etika informačních technologií

Již několik let zaznívají ve veřejném prostoru hlasy, vycházející především z feministicky orientované filosofie, kritizující nedostatečné zastoupení žen v oboru IT. Adams a Morgan (2021) v tomto kontextu pojednávají o morální imaginaci jako o nástroji transformace sociální nerovnosti a nespravedlnosti. Ve své studii tematizují způsoby, jak se ženy vztahují k předmětu svého studia v oblasti počítačových věd a informačních technologií. Autorky studie dovozují, že i když jsou některé ženy zběhlé v práci s informačními technologiemi, je pro některé z nich obtížné představit si svou budoucnost v tomto oboru kvůli omezeně dostupným informacím a jejich osobním aspiracím na to, jakými možnostmi uplatnění disponují po dokončení svého studia. Jednou z příčin takového sebeobrazu je historické a současné chápání postavení žen ve společnosti. V zapojení morální imaginace vidí autorky studie příležitost ke změně nevyhovujícího společenského řádu. Jako řešení navrhují přijmout takové kulturní změny a změny ve výuce, které budou klást důraz na respektující vztahy.

Otázkou, jak lze zapojit morální představitivost do vytváření nových technologií, se zabývá Umbrello (2020). Zkoumá metodologii value-sensitive designu (VSD), jež je postavena na hypotéze existence univerzálních hodnot společných různým kulturám a společnostem. VSD umožňuje do technologie již v počátečních stadiích jejího vývoje zakomponovat morální hodnoty. Jak autor poukazuje, jsou se současným pojetím VSD spojeny morální obtíže, které spočívají zejména

v nedostatečném pochopení toho, na čem jsou založeny hodnoty a morální uvažování vůbec. VSD metodologie staví výlučně na aplikaci etických teoriích jako deontologie či utilitarismus a v rozporu se současnými poznatky kognitivních věd neponechává prostor pro zapojení narativů, metafory, metonymie a imaginace. Odvolávajíc se na Johnsona popisuje Umbrello proces morálního uvažování především jako proces imaginativní. Ve své studii rovněž navrhuje způsob, jak začlenit imaginativní racionalitu do VSD rámce.

O důležitosti zapojení lidských hodnot do navrhování techniky mluví i Friedman a Hendry (2019). Vycházejí přitom z předpokladu existence úzkého propojení mezi zkušeností jednotlivce jako lidské bytosti a nástroje či technologie, kterou jedinec používá. Jako zásadní se jim pak jeví otázka, jakým způsobem se mohou výzkumníci, inženýři či politici zapojit do vytváření takových technologií, které umožní lidským bytostem růst, rozvíjet se, projevat své hodnoty a jednat smysluplně a eticky. Autoři kladou otázku, zda budou nové technologie zlepšovat nebo znehodnocovat lidskou zkušenost? Rozmnoží nebo naopak zredukuje lidské blaho a důstojnost? Povedou ke spravedlivějším společnostem nebo vytvoří ještě větší sociální nerovnosti? Friedman a Hendry (2019) připomínají, že v této oblasti není podstatné vyžadovat technickou dokonalost, nýbrž klíčová je oddanost lidské praxi, skrze kterou se docílí i kýženého pokroku.

Cotton (2021) se ve své knize zabývá způsobem, jak může virtuální realita přispět k prosociální změně chování. Navrhuje používat virtuální realitu jako etický nástroj, přičemž poukazuje na Deweyho pojetí morální imaginace jako dramatické hry. Morální imaginaci a empatii tudíž chápe jako základní kámen etického uvažování. Současně diskutuje i praktické možnosti uplatnění tohoto přístupu i v oblasti lékařské etiky a informovaného souhlasu pacienta.

Aktuálně nanejvýš diskutovanou oblastí schopnou změnit směřování celého lidstva je prudký rozvoj umělé inteligence. Už v roce 2019 argumentoval Schwartz pro nutnost rozvíjet naši morální představitost, aby v technologiemi řízené budoucnosti nedošlo k atrofizaci lidské schopnosti nést morální odpovědnost. Dle Schwarze (2019) se díky dovednostem umělé inteligence rozevřela strmá propast mezi našimi produkty a naší morální představitostí. Skrze rozvoj umělé inteligence se realizuje Andersova teze, že 1) nejsme schopni vyrovnat se v dokonalosti našim produktům, 2) rozsah výroby věcí převyšuje naši schopnost

představit si jejich dopady a nést za ně odpovědnost, 3) předpokládáme, že je přípustné dělat vše, čeho jsme technicky schopni. Vyzývá k rozšíření morální představitivosti s cílem představit si svět, ve kterém bychom chtěli s umělou inteligencí žít, namísto toho, abychom se sami stali předmětem logiky umělé inteligence. Přílišná důvěra v užitečnost umělé inteligence jde ruku v ruce s nezájem důkladně rozumět kulturním, sociálním nebo ekonomickým příčinám problémů. Navíc, prohlubování morální představitivosti ve vztahu k umělé inteligenci znamená překonat převládající morální krátkozrakost, s níž se soustředíme převážně na velmi specifická eticko-technická dilemata (například má-li autonomní vozidlo zabít v kritické situaci pasažéra nebo chodce; zda mají mít děti hračky vybavené umělou inteligencí; zda by měli zaměstnavatelé používat umělou inteligenci k předběžnému výběru kandidátů; nebo zda by měli mít roboti práva atd.). Místo toho, apeluje Schwarz, bychom se měli pokusit nahlédnout problém z odstupů, který by nám umožnil vidět širší dopad technologie umělé inteligence (jako je např. škodlivý globální dopad, marginalizace celých populací nezačleněných a znevýhodněných technologickými sítěmi, vykořisťování mnohých ve prospěch několika málo lidí).

Snad největší problém našeho zacházení s umělou inteligencí tkví v tom, že její rozvoj není lineární, ale exponenciální. Rozvíjí se nejen rychleji než právní regulace, ale dokonce rychleji, než si sami dokážeme představit (Undheim a Erikson a Timmermans, 2022). Autoři článku poukazují na to, že oblast AI je podobně jako oblast podnikání charakterizována nejistotou. V případě AI se navíc mluví o nejisté nejistotě nebo o skutečné nejistotě. Volby se často dějí mezi pravděpodobnostmi, které nejsou buď známé nebo dokonce neexistující. V této situaci, argumentují autoři, nestačí apelovat na to, co je skutečně pravda, co je skutečně dobré, nebo odstraňovat nedostatky v našem vědění, nýbrž je potřeba posilovat morální imaginaci. Způsobem, jak toho docílit, je využití regulatorního sandboxu (podle vzoru norského úřadu pro zodpovědnou AI).

Etika právnických profesí

Bandes (2011) ve svém článku vyvrací domněnky o neomylnosti soudního rozhodování, které – jak předpokládá většina lidí - by mělo být vystavěno na aplikování objektivních principů. Morální uvažování a morální představitivost, tvrdí Bandes (2011), vznikají vždy v sociálním světě skrze

rozhovory s druhými ve snaze porozumět jejich perspektivám a nacházet důvody, které stojí v diskuzi a při bližším zkoumání. Bandes (2011) se vymezuje proti námitkám zapojení empatie a morální představitosti do soudního rozhodování a jmenuje záruky, které jsou s to poskytnout přiměřenou ochranu před jejich případným zneužitím. To se týká zejména trestního soudnictví, protože osoby činné v oboru trestního práva – policisté, právníci, soudci, sociální pracovníci, pracovníci s mládeží, vězeňští dozorcí – jsou každodenně vystaveni situacím, ve kterých figurují jednotlivci či skupiny, s nimiž mají tito pracovníci jen málo společného (co do kultury, historie, jazyka, věku, rasy). Využití morální imaginace může v takových situacích pomoci předejít subjektivním pocitům antagonismu a tím i nalezení spravedlivého řešení (Hayes, 2015).

Etika vědeckého výzkumu

Brown (2020) zkoumal souvislost morální imaginace a vědeckého výzkumu, přičemž morální imaginaci pojímá jako ideál s otevřeným koncem, o který je potřeba usilovat, ačkoli je obtížné ho dosáhnout. Zapojení imaginace vnímá jako vodítko v procesu zodpovědného vedení výzkumu a následného prezentování a aplikování vědeckých výsledků.

Etika v dalších oblastech lidské činnosti

Morální představitosti jako nástroji řešení globálních problémů, konkrétně v potravinářském průmyslu, se věnuje Cortese a Murdock (2020). Autoři článku zastávají tezi, že morální imaginace může posloužit jako prostředek pro vytvoření udržitelných scénářů založených na sdílení znalostí mezi zúčastněnými stranami a na řízení znalostí. Navrhují pohlížet na morální imaginaci jako na přístup a nástroj pro zvládání kritických problémů, výzev a dilemat souvisejících s udržitelností v potravinářském sektoru. Naopak, dle Asmy (2017) lze s reciprocitou, spoluprací, péčí a láskou jednat snáze v malých společnostech, nikoli na globální úrovni států. Je proto potřeba, aby se filozofové a politici přeorientovali od ambiciózních vizí utopického idealismu směrem k „minimalizaci škod“. To přitom ještě neznamená rezignovat na morální imaginaci, avšak místo vytváření teoretických koncepcí ideálního státu (např. platónského či marxistického rázu), bude

imaginace reagovat na konkrétní problémy sociální nespravedlnosti, se kterými se již lidé potýkají.

Závěr

Výše uvedený souhrn literatury demonstruje, že morální imaginace je koncept diskutovaný napříč různými podobory aplikované etiky. Z podrobnějšího studia způsobů, jak je v nich téma morální imaginace tematizováno, se však zdá, že jednotlivé podobory akcentují jiná hlediska morální imaginace. Například – zatímco lékařská etika, resp. bioetika soustřeďuje pozornost zejména na vcítění se do role druhého, a tedy prioritizuje prvek empatie, je naopak pro podnikatelskou etiku a etiku moderních technologií významnější element kreativity a schopnost nacházet nová řešení. Tento rozdílný přístup zřejmě souvisí s odlišným zaměřením jednotlivých odvětví. V centru pozornosti bioetiky stojí člověk, resp. pacient se svými individuálními potřebami, kdežto podnikatelská etika usiluje o hledání takových modelů podnikání, které uspokojí nároky samotné firmy i širší veřejnost. Navzdory několika empirickým studiím zůstává morální imaginace i nadále spíše jen teoretickým konceptem. Nicméně, především v oblasti vývoje moderních technologií stále intenzivněji zaznívají hlasy volající po jejím uplatňování při řešení etických dilemat, jež mohou mít pro lidstvo dalekosáhlé důsledky.

Bibliografie

- ADAMS, M. - MORGAN, K. (2021): Relational sensibilities and women's participation in computer science and information technology degrees: A cultural-historical approach. In: *Learning, culture and social interaction*, 28.
- ASMA, S. T. (2017): *The evolution of imagination*. Chicago: The University of Chicago Press.
- AUDU, A. - HARTSOCK, J. - WOCIAL, L. (2023): Choosing a Side: Clinician Perspective Taking in Ethics Consultations. In: *Journal of Clinical Ethics*, 34(1), 40-50.
- BANDES, S. A. (2011): Moral imagination in judging. In: *Washburn law journal*, 51(1).
- BOURGAULT, S. - VOSMAN, F. (2020): *Care ethics in yet a different voice: Francophone contributions*. Leuven: Peeters.

- BEVAN, D. J. - WOLFE, R. W. - WERHANE, P. H. (2019): *Systems Thinking and Moral Imagination Rethinking Business Ethics with Patricia Werhane*. Cham: Springer International Publishing.
- BROWN, M. J. (2020): *Science and moral imagination: a new ideal for values in science*. Pittsburgh, Pennsylvania: University of Pittsburgh Press.
- CALDWELL, D. F. - MOBERG, D. (2007): An Exploratory Investigation of the Effect of Ethical Culture in Activating Moral Imagination. In: *Journal of Business Ethics*, 73 (2), 193-204.
- CIULLA, J. B. (2020): *The search for ethics in leadership, business, and beyond*. Cham: Springer International Publishing.
- CORTESE, D. - MURDOCK, A. (2020): Asymmetric forks: dilemmas, paradoxes and moral imagination in food sustainability. In: *British food journal*, 122(5), 1693-1703.
- COTTON, M. (2021): *Virtual Reality, Empathy and Ethics*. Cham: Springer International Publishing.
- CRAFT, J. L. (2013): A Review of the Empirical Ethical Decision-Making Literature: 2004–2011. In: *Journal of Business Ethics*, 117(2), 221-259.
- DE GEORGE, R. T. (1993): *Competing with integrity in international business*. New York: Oxford University Press.
- GABRIEL, J. (2017): Zooming Out: Solidarity in the Moral Imagination of Genetic Counseling. In: Campo-Engelstein, L. - Burcher, P. (eds.): *Reproductive Ethics*. Cham: Springer International Publishing, 7-25.
- FREEMAN, R. E. - DMYTRIYEV, S. - WICKS, A. C. (2018): *The Moral Imagination of Patricia Werhane: A Festschrift*. Cham: Springer International Publishing.
- FRIEDMAN, B. - HENDRY, D. G. (2019): *Value Sensitive Design: Shaping Technology with Moral Imagination*. MIT Press, 2019.
- HARGRAVE, T. J. (2012): Discerning Possibilities for Action: A Typology of Approaches to Moral Imagination. In: *Business and society review*, 117(3), 307-328.
- HARGRAVE, T. J. - SUD, M. - VANSANDT, C. V. - WERHANE, P. M. (2020): Making sense of changing ethical expectations: The role of moral imagination. In: *Business and society review*, 125(2), 183-201.
- HAYES, S. (2015): *Criminal justice ethics: cultivating the moral imagination*. New York: Routledge.

- JANTZEN, D. - NEWTON, L. - DOMPIERRE, K. - STURGILL, S. (2023): Promoting moral imagination in nursing education: Imagining and performing. In: *Nursing philosophy*, e12427.
- JENNINGS, B. - DAWSON, A. (2015): SOLIDARITY in the Moral Imagination of Bioethics. In: *The Hastings Center report*, 45(5), 31-38.
- JOHNSON, M. (2014): *Morality for humans: ethical understanding from the perspective of cognitive science*. Chicago: The University of Chicago Press.
- KARAKAS, F. - SARIGOLLU, E. - UYGUR, S. (2017): Exploring the Diversity of Virtues Through the Lens of Moral Imagination: A Qualitative Inquiry into Organizational Virtues in the Turkish Context. In: *Journal of Business Ethics*, 141(4), 731-744.
- KEKES, J. (1991): Moral Imagination, Freedom, and the Humanities. In: *American Philosophical Quarterly*, 28(2), 101-111.
- MAHMOOD, S. - ALI, B. (2011): Moral imagination and management decision-making: An empirical study. In: *African Journal of Business Management*, 5(4), 1466-1480.
- MCVEA, J. F. - DEW, N. (2022): Unshackling Imagination: How Philosophical Pragmatism can Liberate Entrepreneurial Decision-Making. In: *Journal of Business Ethics*, 181(2), 301-316.
- MNISRI, K. - WASIELESKI, D. (2020): Moral organizational creativity: Exploring ethical antecedents for a new construct. In: *Creativity and innovation management*, 29(2), 237-253.
- MOBERG, D. J. - SEABRIGHT, M. A. (2000): The development of moral imagination. In: *Business Ethics Quarterly*, 10(4), 845-884.
- NIDA-RÜMELIN, J. (2005): *Angewandte Ethik: die Bereichsethiken und ihre theoretische Fundierung – ein Handbuch*. 2., vollständig überarbeitete Auflage. Stuttgart: Kröner.
- NUSSBAUM, M. (1990): *Love's Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- PERRY, J. E. (2011): Managing moral distress: A strategy for resolving ethical dilemmas. In: *Business horizons*, 54(5), 393-397.
- PLESS, N. M. - SENGUPTA, A. - WHEELER, M. A. - MAAK, T. (2022): Responsible Leadership and the Reflective CEO: Resolving Stakeholder Conflict by Imagining What Could be done. In: *Journal of Business Ethics*, 180(1), 313-337.
- PRETI, A. (2014): Leadership and Moral Imagination: Beyond the Decision-making Context. In: *Rivista internazionale di filosofia e psicologia*, 5(3), 343-353.

- RENDTORFF, J. D. (2020): Perspectives for Responsibility, Moral Thinking, and Imagination in Management and Public Administration. In: *Moral Blindness in Business*. Switzerland: Springer International Publishing, 233-259.
- ROCA, E. (2010): The Exercise of Moral Imagination in Stigmatized Work Groups. In: *Journal of Business Ethics*, 96(1), 135-147.
- ROMMETVEIT, K. - SCULLY, J. L. - PORZ, R. (2013): The Role of Moral Imagination in Patients' Decision-Making. In: *The Journal of Medicine and Philosophy*, 38(2), 160-172.
- ROZUEL, C. (2016): Challenging the 'Million Zeros': The Importance of Imagination for Business Ethics Education. In: *Journal of Business Ethics*, 138(1), 39-51.
- ROZUEL, C. (2012): Moral imagination and active imagination: searching in the depths of the psyche. In: *The Journal of management development*, 31(5), 488-501.
- SCHWARZ, E. (2019): Günther Anders in Silicon Valley: Artificial intelligence and moral atrophy. In: *Thesis Eleven*, 153(1), 94-112.
- SCHWARTZ, M. S. - HOFFMAN, W. M. (2017): Ethical Decision Making Surveyed through the Lens of Moral Imagination. In: *Business & Professional Ethics Journal*, 36(3), 297-328.
- TRAUDT, T. - LIASCHENKO, J. - PEDEN-MCALPINE, C. (2016): Moral Agency, Moral Imagination, and Moral Community: Antidotes to Moral Distress. In: *The Journal of clinical ethics*, 27(3), 201-213.
- UMBRELLO, S. (2020): Imaginative Value Sensitive Design: Using Moral Imagination Theory to Inform Responsible Technology Design. In: *Science and engineering ethics*, 26(2), 575-595.
- WADDOCK, S. (2014): Wisdom and Responsible Leadership: Aesthetic Sensibility, Moral Imagination, and Systems Thinking. In: Koehn, D. - Elm, D. (eds.): *Aesthetics and Business Ethics. Issues in Business Ethics*, 41. Dordrecht: Springer, 129-147.
- WERHANE, P. H. (2015): Competing with Integrity: Richard De George and the Ethics of Global Business. In: *Journal of Business Ethics*, 127(4), 737-742.
- WERHANE, P. H. (1999): *Moral Imagination and Management Decision-Making*. New York: Oxford University Press.
- WERHANE, P. H. - HARTMAN, L. P. - MOBERG, D. - ENGLEHARDT, E. - PRITCHARD, M. - PARMAR, B. (2011): Social Constructivism, Mental

Models, and Problems of Obedience. In: *Journal of Business Ethics*, 100 (1), 103-118.

WHITAKER, B. G. - GODWIN, L. N. (2013): The Antecedents of Moral Imagination in the Workplace: A Social Cognitive Theory Perspective. In: *Journal of Business Ethics*, 114(1), 61-73.

WINTHER-LINDQVIST, D. A. (2021): Caring well for children in ECEC from a wholeness approach – The role of moral imagination. In: *Learning, Culture and Social Interaction*, 30(2).

YANG, J. (2013): Linking Proactive Personality to Moral Imagination: Moral Identity as a Moderator. In: *Social Behavior and Personality*, 41(1), 165-175.

YURTSEVER, G. (2010): Gender-related differences in moral imagination. In: *Social Behavior and Personality*, 38(4), 515-522.

Mgr. Daša Dologhová

Fakulta humanitních studií

Univerzita Karlova

Pátkova 2137/5

182 00 Praha 8 – Libeň

dasa.dologhova@gmail.com